

**Csopey Dénes brassói konzul jelentése Bárdossy László külügyminiszternek
a brassói német–olasz tiszti bizottság működéséről
Brassó, 1941. március 11.**

M. Kir. Külügyminisztérium
1793/1941. pol.

Budapest, 1941. március hó 19.

Másolat

M. Kir. Konzulátus Brassó
18/pol. – Főn. – 1941.

Brassó, 1941. március 11-én.

Titkos

Tárgy: A német–olasz tiszti
vegyesbizottság eddigi működése

Értesülésem szerint a Brassóban székelő német–olasz tiszti vegyes bizottság Berlin és Róma felkérésére most készíti beszámoló jelentését eddigi tevékenységéről. Ezért célszerűnek látszik részünkről is mérleget felállítani, mintegy összesítve azokat a különböző jelentéseket, amelyeket a bizottság működésének egyes etape-jairól¹ Nagyméltóságodnak tettem.

A bizottság folyó évi január hó 29-én este érkezett Brassóba és január 30-án keresett fel, amikor is hivatalosan közölte velem működésének megkezdését. Február 5-ig a bizottság Brassóban tartózkodott, majd 5-én Nagyszebenbe, Gyulafehérvárra és Nagyenyedre utazott, ahonnan február 8-án tért vissza. Február 10-től 13-ig Bukarestben tartózkodott, majd onnan visszatérve február 14-én Aradra és Temesvárra utazott, majd ismét Aradot érintve jött vissza Brassóba, február 21-én. Azóta egy-két bukaresti úttól és környékbeli kiszállástól eltekintve, március 10-ig itt ténykedett és ma, március 11-én pedig a bizottság kompetenciájába tartozó Magyarországon fekvő székely megyékbe utazott különböző román panaszok kivizsgálására.

Első célom volt a bizottságot általánosságban tájékoztatni az itteni magyarság helyzetének legutolsó alakulásáról, hogy ezzel képet kapjanak arról a gyűlöletes atmoszféráról, amely a magyarságot a bécsi döntés, de különösen december óta körülvette. Mivel a magyarüldözés képe egyes vidékenként változó volt, másrészt egyes vidékeknek külön tárgyalása a bizottságnak is jobb orientációt nyújtott, külön-külön helyzetjelentéseket adtam át 1.) közép-erdélyi, 2.) délnyugat-erdélyi, aradi és bánáti és végül 3.) a délkelet-erdélyi vidékekről. Az általános helyzet illusztrálására alkalmas, egyes különösen figyelemreméltó eseteket kidolgozva, mellékletként csatoltam a helyzetjelentésekhez.

Ezeken az általános helyzetet megrajzoló jelentéseken felül a bizottság tudomására hoztam azokat az előforduló sürgős eseteket, amelyekben közbelépésüket kértem.

A bizottság a Romániai Magyar Népközösség nagyenyedi központjának lezárása² óta azon az állásponton volt, hogy ameddig a népközösség irodája nem működhet, népközösségi szervekkel hivatalosan nem érintkezik. Így a bizottság rajtam és az aradi konzulunkon kívül csupán magáninformátorként hallgatta meg egyszer Gyárfás Elemért és a nagyenyedi központi iroda főtitkárát, egyébként a népközösségi vezetőkkel nem vett fel közvetlen nexust.³

Így bár a bizottság járt Nagyszebenben, Gyulafehérváron, Tordán, Temesvárott és Aradon,

¹ Azaz szakaszairól.

² 1941. január 24.

³ Azaz kapcsolatot.

sem a magyarság politikai, sem egyházi vagy kulturális vezetőivel érintkezést nem keresett, sőt lehet mondani, egyenesen kerülte őket.

A bizottság mindjárt megkezdésének⁴ elején leszögezte, hogy feladatát mintegy nemzetközi rendőri funkciónak fogja fel, és főleg a szónak szoros értelmében vett „esetekkel” kíván foglalkozni, amelyeknek elintézésével véli pacifikáló szerepét legjobban betölteni. Ezen esetekben való intézkedése ugyanis közbelépés formájában alkalmas részben megtörtént jogtalanságok orvoslására, részben az ilyen esetekben való közbelépés ténye alkalmas lesz preventív módon megakadályozni a jövőben hasonló és a két ország közötti viszonyt elmérgesítő atrocitások bekövetkeztét.

Látva ezt a felfogásukat és észrevéve, hogy helyzetjelentéseim iránt nem túl nagy érdeklődést tanúsítanak, igyekeztem az általuk óhajtott „eseteket” prezentálni.

Ezek közül

1.) a bizottság közbelépése folytán elintézését nyertek:

Gombos Károly ügye, akit folyó évi január hó 15-én a román hatóságok Zernesten tartóztattak le. A bizottság kiszállt Zernestre, kihallgatta Gombosnét, Bukarestben interveniált a külügyminisztériumban. A románok több héten át még azt sem akarták megmondani a bizottságnak, hogy Gombos Buzăuban, vagy Bukarestben van-e fogva és vele személyesen nem érintkezhettek, holott Gombos február 2. óta a román nagyvezérkar kémelhárító osztályának bukaresti börtönében volt. Február 27-én sikerült őt a fogságból kiszabadítani, s a bizottság arról is gondoskodni kíván, hogy Gombos elvesztett állása helyett másutt kapjon alkalmazást. Gombos felesége itteni szász, ami kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy a bizottság az ügygel intenzívebben foglalkozott. Gombos ellen a bűnvádi eljárás tovább folyik.

Dénes János ügye, akit Dehmel őrnagynak a múlt év szeptemberében egy hasonló bizottsági működése közben adott információért a román hatóságok utóbb letartóztattak és 4 hónapi fogságba ítélték. Dénes büntetlenségét még Altenburg⁵ követ kérte Davidescu⁶ követtől, amit az meg is ígért, de ennek ellenére megtörtént Dénes elítéltetése és letartóztatása. A Dénes-ügy tehát mintegy a bizottság személyes ügye volt, mert illuzórikusnak tekintette itteni működését, ha informátorai utóbb üldözéseknek vannak kitéve. Az esetet február 4-én hoztam a bizottság tudomására, amit nagy felháborodással fogadtak. A románok kereken letagadták, hogy Dénes le lenne tartóztatva, és aktát mutattak az őrnagynak, hogy Dénes in contumaciam⁷ lett elítélve, de nincs fogságban, mert valószínűleg Magyarországra szökött. Közben Dénes a brassói törvényszék fogságában ült, és felesége hetenként látogatta. Ezt ismételten a bizottság tudomására hoztam, de ennek ellenére a románok megmaradtak tagadásuknál. Míg azután az őrnagyot rábírtam arra, hogy személyesen győződjék meg Dénes feleségétől, hogy nevezett itt van Brassóban. Így aztán végre február 26-án sikerült Dénest a börtönből kiszabadítani. A bizottság az ellene hozott ítéletet pertörlés útján meg akarja semmisíttetni, hogy nevezett az ügyből kifolyólag ne szerepeljen mint büntetett előéletű.

Nagy István brassói lakos ügye, akit volt munkásai életveszélyesen megfenyegettek és üldöztek, miért nevezett a legionárius felkelés alatt a konzulátusra menekült. A bizottság őt hivatalos szolgálati autóval a konzulátusról házába vitte és a román hatóságokat kötelezte, hogy nevezett életbiztonsága felett őrködjenek. A bizottság egyben eljárta, hogy a gyár, amely őt elbocsátotta, állásába visszafogadja.

Az árapataki jegyző terrorjának megszüntetése, aki kiutasítások útján üldözte el az ottani tehetős magyarokat, hogy vagyonukat valamilyen formában megkaparinthassa. A bizottság a faluba kiszállt, több sértettet kihallgatott, és ennek alapján a román belügyminisztériumban eljárta a jegyző azonnali felfüggesztetése érdekében. Egyben kijárta a román hatóságoknál azt, hogy a jegyző által

⁴ A tevékenysége megkezdésének.

⁵ Günther Altenburg.

⁶ Gheorghe Davidescu.

⁷ In contumaciam (lat.) = távollétében.

kiüldözött és Magyarországon tartózkodó református pap, Soós József falujába visszatérhessen és lelkési tevékenységét folytathassa.

Imreh József árapataki gazdálkodó ügye, kit február 25-én a helybeli román granicsárok⁸ és csendőrök véresre vertek, mert az elsötétítés alatt lámpával járt éjszaka az udvarán. Az agyonkínzott és bekötött fejű embert azonnal a bizottsághoz vittem, mely őt személyesen kihallgatta és árapataki kiszállása alkalmával az ügyet kivizsgálta. A románok megígérték a bűnös csendőrök azonnali elhelyezését és megbüntetését.

A *népközösség nagyenyedi központi irodájának* bezárása és irattárának lefoglalása. A bizottság e tárgyban Brassóban Gyárfás Elemérrrel, majd pedig a helyszínén Müller⁹ főtitkárral s az ottani román hatóságokkal, végül Bukarestben Davidescu követtel volt érintkezésben. A helyi román hatóságok arra hivatkoztak, hogy a központi irodának nincs működési engedélye, amire eddig egyik tagozati irodának sem volt külön szüksége. A fő cél a bizottság informálására felhasználható anyagnak kezükbe kaparintása volt. Most, hogy az irattárat már átnézték, a bizottságnak sikerült Bukarestben ígéretet kapnia, hogy az iroda megkezdheti működését. Ezt velem február 27-én közölték hivatalosan, de mindennek ellenére az enyedi központ még nem kezdte meg tényleges munkáját, mert a románok napról napra halasztják az irattár visszaszolgáltatását.

A *magyarfenesi csendőrgyilkossággal kapcsolatban letartóztatott 6 ottani lakos ügye*. Ezek január 25. óta voltak letartóztatva a nagyszebeni katonai fogházban. 4 letartóztatottat február 23-án, 2 letartóztatottat pedig március 2-án bocsátottak szabadon. A bizottság őket nagyszebeni tartózkodásuk alkalmával kihallgatta, s bár szabadon bocsátásuk tényét nem közölte velem hivatalosan a bizottság, ez mégis a bizottság ügyükben való érdeklődésének tulajdonítható. Az eljárás ellenük azonban tovább folyik.

2.) A bizottság közbelépése nélkül elintézést nyert ügyek:

Pischl Emil lupényi népközösségi körzeti elnök, aki január közepe óta volt a nagyszebeni hadbíróóság foglya. Nevezett a csendőrök súlyosan bántalmazták, s hogy a bántalmazás nyomait a bizottság ne láthassa, őt február 4-én, azaz 2 nappal a bizottságnak Nagyszebenbe való érkezése előtt a hadbíróóság szabadlábba helyezte.

Gráf József lupényi ref. lelkész, akit a csendőrök és legionisták véresre vertek és súlyosan bántalmaztak. A bizottság őt ugyan a bántalmazás körülményeire nézve kihallgatta, az ügyben azonban eljárás nem indulván, mert nevezett a katonai hatóságok egyszerűen szabadon bocsátották, a bizottságnak nem volt közbelépésre alkalm

Lukács László volt árapataki jegyző ügye, akit egy játék flóbertért letartóztattak és hadbíróóság elé állítottak. 10 napi fogság után 1000 lej pénzbüntetés kiróvása után szabadon bocsátották.

Pater Tomai P. Regalat fogarasi ferencrendi helyettes zárdafőnök súlyos meghurcoltatása katonák és csendőrök által. Nevezett 10 napi fogvatartás után szabadon bocsátották. Az eljárás folyik ellene.

Ezeket az ügyeket a bizottságnak sürgős közbelépés céljából bejelentettem, de még mielőtt a bizottság az ügyekkel foglalkozott volna, elintézést nyertek.

3.) A bizottságnak bejelentett, de eddig még elintézést nem nyert ügyek:

Keresztes József resicai református lelkész ügye. Ez volt a legsúlyosabb eset, s ezt első pillanattól kezdve a bizottságnak különös figyelmébe ajánlottam és erélyes közbelépését kértem. Mivel a kitűzött február 6-i temesvári főtárgyalási terminus előtt a bizottságnak nem volt módja

⁸ Azaz határőrök.

⁹ Ifj. dr. Müller Jenő.

Temesvárra kiszállni, Dehmel¹⁰ őrnagy megígérte, hogy a főtárgyalást a kiszállásukig elnapoltatja. Február 4-én közölte velem először, hogy a román hatóságok az elnapolást megígérték, február 10-én pedig ismét megerősítette, hogy a főtárgyalás el lett napolva. Ennek ellenére a temesvári hadbíróóság február 6-án a főtárgyalást mégis megtartotta, sőt Keresztest 4 hónapi fogházra ítélve, őt nyomban letartóztatta. Amikor Dehmel őrnagynak elébe tártam a románoknak ezt a kétszínű játékát, kénytelen volt elismerni, hogy a románok őt orránál fogva vezették s azt a gyermekes kifogást hozták elő, hogy a hadbíróáságnak az a tisztviselője, akinek az elnapolási utasítást adták, „elfelejtette” azt közölni a főtárgyalást vezető hadbíróval. A bizottság temesvári tartózkodása során kihallgatta Keresztest, majd Keresztesnével értekezett, akit felkértek, hogy kegyelmi kérvényt adjon be pertörlés céljából. A bizottság úgy látja, hogy Keresztes össze van törve, további ittmaradása és ténykedése alig lehetséges, úgy hogy csak fogolycsere útján lehet rajta segíteni. Kártalanítási ügyét a bántalmazásokért a román külügyminisztériumban szóba hozták, azonban román részről junktimot¹¹ akarnak az ippi áldozatok¹² hozzátartozóinak kártalanításával,

Wohlfart József nagyenyedi vendéglős, akit sorozatos bántalmazások után a nagyszebeni hadbíróóság 6 hónapi börtönre ítélte. A bizottság őt kihallgatta Nagyszebenben, de annak ellenére, hogy kis jelentőségű ügyről (nemzeti színű zászló rejtegetése) van szó, az ügyben nem ért még el semmit, Wohlfart tovább is büntetését tölti.

Desbordes Kamillo tiltott határátlépési ügye. A bejelentést az itteni bizottság átadta kompetenciából a kolozsvári bizottságnak, eredményről nem tudok.

Kabos Éva és *Kabos István* Desbordes-sel együtt a tordai fogházban vannak letartóztatásban. Az ügygel hasonlóképpen a kolozsvári bizottság foglalkozik.

Az arad-bánáti letartóztatottak:

Barát Lajos	Varga Pál
Kiss György	Varga János
Lelik	Havrin József
Tóth István	Zsolnay János
Miskovits	Höniger Ferenc
Kiss Gyula	Herpay Mihály
Szabó	Kukla József
Balázs	Kotroczó István
Agocs József	Rékási István
Deák Mihály	Varga Béla
Ágocs János	

ügyeivel a bizottság eddig részletesen nem foglalkozott, illetve ezen ügyekben való eljárásának eredményéről eddig még nem tájékoztatott. Ezek tekintetében egyébként bátor vagyok tisztelettel utalni az aradi konzulátus jelentéseire.

A népközösség Hunyad megyei tagozati irodájának bezárása. A folyó évi február hó 10-én a román hatóságok házkutatást tartottak dr. Meskó Miklós tagozati elnöknél Déván, s a népközösség irattárát is lefoglalták, a hivatali helyiséget pedig lepecsételték. Meskót 24 órás fogvatartás után a nagyszebeni katonai törvényszék szabadlábra helyezte, a tagozati iroda szabad működéséről azonban eddig hírt nem kaptam.

A Torda megyei magyarok rádiókészülékeinek lefoglalása. Folyó évi február közepén a hatóságok Tordán mintegy 400 rádiókészüléket hordtak el a magyaroktól, úgyszintén elkobozták a megye többi községeiben a magyaroktól a rádiókészülékeket. Az esetet a bizottságnak bejelentettem. Intézkedésük eredményéről nem tudok.

¹⁰ Hans Dehmel.

¹¹ Junktim (lat.) = olyan megállapodás, amely két kérdés teljesítését egymástól teszi függővé.

¹² Az észak-erdélyi Ipp községben a honvédség bevonulása során, az 1940. szeptember 13-ról 14-ére virradó éjszaka, egy karhatalmi század 154 helybeli román lakost végzett ki.

Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület központi irodahelyiségeinek elrekvirálása. Február 17-én a román katonai hatóságok egy román határvadász század elhelyezése céljából lefoglalták az EMGE helyiségeit. Az EMGE működését átlátszó szándékkal akadályozó intézkedést a bizottságnak bejelentettem. A helyiségnek felszabadítása körül eddig nem történt semmi.

Kiindulva a bizottságnak abból a felfogásából, hogy csak a legutóbbi események kivizsgálásával kíván foglalkozni, úgy a helyzetjelentéseimben, mint pedig a benyújtott konkrét esetekben a legutóbbi idők fejleményeit igyekeztem eléjük tárnai, illetve a legfrissebb esetek kivizsgálására vettem súlyt. A bizottságnak ezt a kívánságát annál is inkább honorálandónak tartottam, mert a magyar–román atrocitási mérleget nézve kétségtelen, hogy a legutóbbi időben a románok vezettek a magyarüldözésben. Ezért tehát csak ott nyúltam vissza régebbi időkbe, ahol ez feltétlenül szükséges volt, különben a legutóbbi eseményeket domborítottam ki.

Nem tudom, hogy a bizottság milyen konklúzióra jutott az általam előadottak alapján a magyarság itteni helyzetére vonatkozólag. Bizalmas értesülés szerint az általuk készített jelentés hangneme nem árulja el, hogy sikerült volna őket meggyőzni az itteni magyarság nehéz helyzetéről, és a legutóbbi alakulást sem látják olyan súlyosnak, mint amilyen az a valóságban. Itt közrejátszik az, hogy Dehmel őrnagy részt vett a szeptemberi és októberi komissziójárásokban¹³ és unos-untalan összehasonlításokat tesz az észak-erdélyi románok akkori helyzete és a magyarság itteni helyzete között. Ezt a bizottság mellé beosztott Popescu¹⁴ vezérkari kapitány is állandóan hánytorgatja, és végül a bizottság is hajlik arra a román beállításra, hogy a legsúlyosabb brutalitásokat végeredményben vasgárdisták követték el, akik nemcsak a magyarsággal, hanem a románokkal szemben is terrorisztikusan léptek fel.

A bizottság vezetője, Dehmel őrnagy minden irányban objektívnek igyekszik tűnni. Szorgalmas és tipikus részletmunkás, aki nem szeret túl messzire nézni. De ezt nem is tudná, mert politikai jugement¹⁵ szempontjából határozottan primitív képességekkel rendelkezik. Jóhízeműnek mondható, de épp ez a baj, mert elhiszi ugyanazt, amit mi mondunk neki, mint amit a románok állítanak az itteni helyzetre vonatkozóan. Míg mi a valóságot prezentáljuk, addig a románok összevissza hazudoznak neki, amit nem, vagy csak későn vesz észre, ezért kompromisszumokat keres, mégpedig olyan formában, hogy elintéz a mi irányunkban több esetet, hogy a másik irányban is hasonló elintézéseket tudjon elérni. Coûte que coûte¹⁶ egyes ügyek útján akar pacifikálni és nem veszi észre, hogy itt körös-körül minden el van rohadva, amelyben ő hiába gyógyít meg egy-két gócot, az egészen nem fog segíteni.

A bizottság olasz tagja Passanisi carabinieri kapitány.¹⁷ Ez mindent megmagyaráz, mert főleg csendőrnek képzelet magát. Ő egyenesen csak „véres eseteket” akar látni, amelyekben nyomozhat, egyébként pedig nem érdekli a tágabb atmoszféra. Különben a románok gondoskodtak róla, hogy legyen egy román barátnője, akivel állandóan együtt van, és csak a legkritikább esetekben kapható arra, hogy dolgozzék. Egyébként a közte és Dehmel őrnagy közötti viszony meglehetősen feszült, és többször már nyílt összeütközéseik voltak. Állítólag Dehmel kérte volna az olasz kapitány visszahívását.

A bizottság működésének leglényegesebb pozitívuma az, hogy itt van. Vagyis bizonyos mértékben a románokkal szemben mint mumus felhasználható, és egy-két esetben, a körülményesebb diplomáciai út kikerülésénél, közbenjárásra igénybe vehető. Ettől eltekintve más pluszt eddig javukra írni nem tudok.

Csopey s. k.
m. kir. konzul

¹³ Utalás az ún. Altenburg–Roggeri német–olasz különbizottság 1940. októberi tevékenységére.

¹⁴ Valerian Popescu.

¹⁵ Judgement (ang.) = itt: ítélőképesség.

¹⁶ Co-te que co-te (fr.) = bármilyen áron.

¹⁷ Passanizzi százados.

Jelzet: Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökség, Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai (K 28), 117, M.E. 1941-C, 17141., 69. cs., 2–11. o. Gépelt másolat.